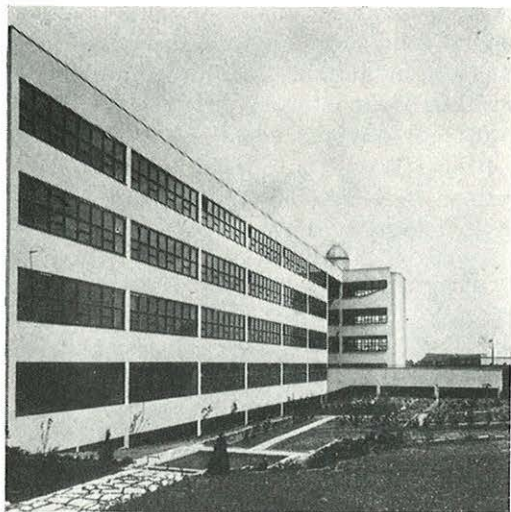

JIŘÍ KROHA

Význam rozšíření památkové péče na ochranu moderní architektury

*Gymnázium na Leninově třídě v Praze 6 —
arch. Evžen Línhart, 1936
(reprodukce D. Uldrychová)*

V souvislosti památkové péče s ochranou a tvorbou životního prostředí chápeme životní prostředí jako prostor lidského bytí.

Ochránit životní prostředí a jeho hodnoty znamená udržovat nejen biologicky přírodní, ale v první řadě vývojově lidský život. Dynamické životní skutečnosti se odrážejí časově bezprostředně v nejrůznějších hmotných formách a prostorových oblastech, fyzických i psychických sférách. Materiální vývojová výstavba i duchovní sféra, a to jak civilizačně technická výstavba, tak duchovní a ideologicky obsažné napětí, jak materiální utilitárnost, tak i humanistická fantazijní touha, představují také i různé polohy těchto hmotných a duchovních skutečností, představují dynamiku člověčenství v životním prostředí.

Toto prostředí jest proto dramatickým souhrnem starých, dozívajících, současných a nově se rodících i perspektivně v náznacích se ohlašujících, statických a dynamických životních hodnot, fakt i náznaků, v jehož permanentním vnitřním i zevním napětí probíhá časoprostorově život lidí.

Životní prostředí je tedy onou reálnou časoprostorovostí života, v níž vše jest podmiňováno životní dialektikou a časoprostorovostí náležejícími silokřivkami, tj. úsečkami časového trvání funkčního utilitárního i duchovního smyslu hodnot, úsečkami práva na život všech jednotlivých hodnot a tedy i kulturních. Životní prostředí má své vlastní zákonitosti, nikoliv vždy totožné se zákonitostmi jen odborné tvorby a práce. Časoprostorové úsečky životního trvání různých hodnot jsou rozdílné. Konstatujeme, že časoprostorové úsečky kulturních hodnot jsou delší, tj. kulturní hodnoty přetrvávají.

Toto prostředí se nejen determinovaně utváří, ale dialekticky aktivně přispívá, a ne-

jen svými staticky trvajícími hodnotami, ale i svými permanentními změnami k lidskému vývoji. Mluvíme pak přesněji speciálně o regulacích, rekonstrukcích, asanacích, urbanismu, architektuře, stavebnictví, bydlení, dopravě, výrobě apod., ale i o sociálních a politických změnách reformačních i revolučních.

V socialisticky řízeném Československu prodělalo naše životní prostředí socialistickou, marxisticko-leninsky orientovanou revoluci, jejíž politické záměry a ideály determinují také kompletní výstavbu našeho socialistického životního prostředí.

Budování socialismu je proto pro nás také budováním reálně nového, tj. socialistického, od kapitalistického odlišného životního prostředí, (do něhož však nevstupuje nějaký abstraktní „homunkulus“), které není kosmicky novým prostorem, ale reálným vývojově zákonitým nástupcem nové společenské třídy dělnické, krystalizující a osvobozující se ze starých sociálních, hospodářských a politických závislostí. Budování socialistického životního prostředí je proto i složitou a dramatickou přestavbou (rekonstrukcí) životního prostředí vývojově historického, s hodnotami sociálně rozporných humanistických vztahů a děl, ale také dosud nepostradatelných kvalit uměleckých, kulturních a psychických. Přejali jsme životní prostředí bezprostředně z kapitalistického a předtím feudálního vývoje vedle přírodních a kulturních krás nabitě i sociálními rozpory sociální bída a třídního luxusu. Dnes u nás na rozdíl od kapitalismu není v našem životním prostředí pouličních žebráků, bytových brlohů bída, živoucí mrtvolnosti, přestárklých bez existenčních podmínek, není vykořisťovatelů výrobní práce atd. I ekonomicko-technické a stavebně urbanistické útvary této asociálnosti byly u nás téměř zlikvidovány.

Socialistické řešení výstavby bytové, výrobně průmyslové, občanské a sociální v celospolečenském měřítku představuje nikoli jen technicky, ale v první řadě humanisticky jinou a od kapitalismu zcela odtažitou sociální ekonomiku.

Je proto přirozené, že z počátku našeho ekonomicko-politického socialistického budování nebylo zcela jasno ve způsobech zachovávání oněch hodnot životního prostředí, jejichž původní užitelnost odezněla nebo byla umrtvena, ale hodnota umělecká nebo duchovně kulturní trvá.

Ukázalo se však, že i pro revoluční vývojově kulturní zákonité budování socialismu platí neúprosná nutnost přejímání určitých kulturních hodnot, jak tomu bylo vždy při všech historických nástupech nové společenské třídy k moci.

Protože však život také neúprosně — chce-li být aktivním celospolečenským životem a nikoliv jen jeho třídní tesaurací — znamená nutnost permanentních změn, je přirozené, a tím více v socialismu, že pro budování socialistického životního prostředí nevystačíme si s idealistickou, již v kapitalismu rozvíjenou koncepcí památkové péče a z toho plynoucími jejími kritérii.

Památková péče a ochrana nemohou být jakoukoliv jen kulturně charitativní záležitostí, ani jen pietním vztahem, ani jakoukoliv jen prostorově statickou ochranou a zachováváním. Nejbezpečnější ochranou je živý účel, kterým dokonce při mnohých historicky cenných objektech nemusí být právě ten, pro který byly stavěny, a tím spíše, že vývojem zcela přirozeně docházelo i k novým účelům, jimž objekty byly tvořivě postupně přizpůsobovány.

Je vidět, že zodpovědné tvoření nových hodnot v životním prostředí dialekticky sou-

visí s aktivním dožíváním hodnot starých. Památková péče se pak představuje nejen jako zodpovědné objektivní kulturní vědomí a svědomí, ale i jako biopsychická realita života, jako obrana proti často jen dočasné chvilkové nevědomosti, nesvědomitosti a biopsychické subjektivní životní necitelnosti.

Převratný, vědeckotechnickou revolucí rozevřený civilizační vývoj ukazuje na nutnost celé řady nových kritických stanovisek v oboru architektonické kritiky a teorie. A tím spíš v socialistickém životním prostředí, kde vědeckotechnická revoluce je nedělitelně spojena s permanentně revolučně přetvářenými novými vztahy společenskými, ekonomickými i duchovními, čímž také je determinována koncepce architektury socialistické jako činnosti sociálně změnotvorné.

Pro vystižení sociálně změnotvorného charakteru socialistické architektury je třeba ji zkoumat z komplexnějších hledisek, než bylo dosud zvykem. Tato hlediska pro nás vyplývají z marx-leninismu jakožto nejen teoretického, ale i reálně budovatelského světového názoru, předznamenávajícího svět svobody oproti světu pouhých nutností.

Z tohoto světového názoru jsem vycházel, když jsem svého času v časopise *Architektura ČSSR* konstatoval, že i problematika architektonická bude daleko pravdivěji vysvětlena z pozic životního prostředí a jeho permanentní rekonstrukce a ze stanovisek vývojových zákonitostí životního prostředí, které v první řadě jsou charakteru sociálně, ekonomicky a politicky změnotvorného a v tom smyslu ideologického.

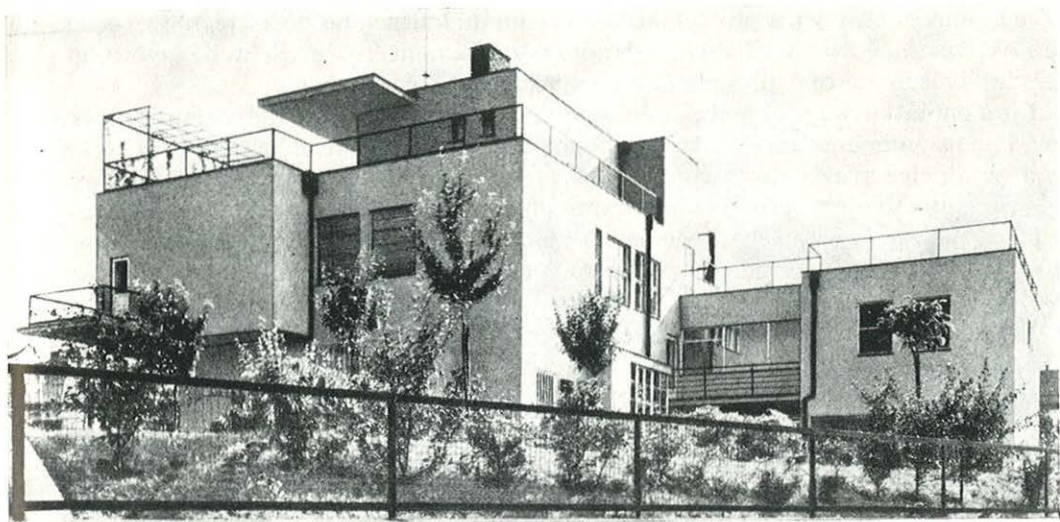
Právě marx-leninismus pravdivěji vysvětluje v kapitalisticko-idealistické kritice zjednodušované rozpory formy a obsahu ve prospěch jen teoreticky pojímané jednoty, aniž zkoumáno, co sociálně nově převratného se pod tímto rozparem skrývalo a z něho vycházelo.

Ze stanoviska architektury jako tvorby byl zcela logicky konstatován pojem eklekticismu pro historizující stavební slohy, aniž byl hlouběji zkoumán jejich význam pro rekonstrukci starého životního prostředí, pro budovatelské potřeby k moci nastupující rané buržoazie a dnes dělnické třídy. Nelze popřít, že v neorenesančních stavbách byl vývojově pokrokovější sociální a politický smysl, než tomu bylo v době tvorebné objevené historické renesance.

U nás pouhé konstatování zevního eklekticismu Národního divadla, secesionismu domů Měšťanských besed a domů obytných nevystihuje ještě skutečnou vývojovou úlohu a význam těchto architektur v národním a sociálně politickém životě a v životním prostředí. Ostatně naše kritika se v těchto a podobných směrech již patrně opravila a doplnila.

Nieméně, jestliže dnes usilujeme o rozšíření památkové péče o díla moderní architektury, pak pro její správné životně procesuální vystižení v socialistickém životním prostředí je nutné vycházet také ze zákonitostí životního prostředí a nikoliv jen z vlastní tvorby, ze zákonitostí změnotvorného sociálního vývoje skutečného života.

Životní prostředí je současně drásavě neúprosným rastrem, v němž ze stanoviska pouhé tvorby byl často mnohdy i dokonalým architektonickým objektům vnucen význam pouhých formálně objevených atrap. Doplnění kritérií dosavadní architektonické kritiky a teorie zákonitostmi změnotvorného sociálního vývoje předpokládá marx-leninské analýzy životního procesu, průběhu i zvrátů. Společenská změnotvornost vždy tak či onak zasahovala do architektury. Z tohoto komplexního stanoviska památková

Gibiánova vila v Bubenci — arch. Jaromír Krejcar, 1925

Nájemní domy v Praze 7 — arch. Stockar-Bernkopf, Šolc (reprodukce D. Uldrychová)

péče nesouvisí tedy jen s problematikou přejímání kulturního dědictví, ale v socialismu je i aktivní součástí socialistické výstavby, státní politiky ve výstavbě životního prostředí, životně existenčního plánu a perspektivy.

I pro památkovou péči je třeba vidět architekturu jako složitě determinovaný životní jev, k jehož vyhodnocení je nutno přistupovat s časoprostorovou kritičností, tj. s kritérii platnými nejen v určitém vývojovém časovém úseku, ale i naopak — schopnými v celém rozsahu vývoje trvale vystihnout minulostní, současný i perspektivní smysl a vývoj v jeho průběžně trvajících procesech a znacích. Nepřehlédát sociálně převratné jevy uplatňované pod konvenčními formami, nepřeceňovat formální objev nad sociální životní stagnací a bezobsažností. Živá architektura je fungující smysl obsažnosti a nikoliv jen její atrapa. Klíčem k pravému porozumění architektuře nemohou být neanalytické kritiky.

Marx-leninismus však není jen dešifrujícím klíčem idealisticky zakuklených a nejrůznějších faktů a fikcí kritiky a teorie, ale i klíčem humanistické symfonie společenské dynamiky, klíčem k pochopení architektury jako komplexního (v kapitalismu třídního, v socialismu celospolečenského) procesu v jeho konsonancích a disonancích, tónech i polotónech, ale vždy odezníváním minulosti a předzníváním budoucnosti lidského bytí.

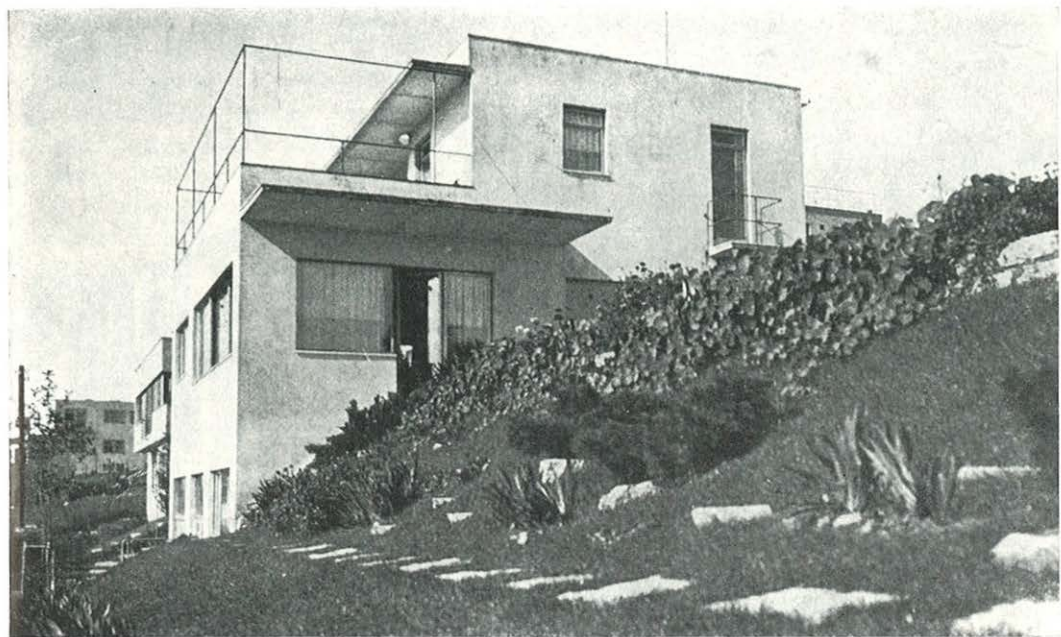
Časoprostorová marx-leninská teorie a kritika umožňuje také ze všech jiných teorií vyloupnout pravdivé jádro, nedovoluje však klamnými a neúplnými názory zamlčovat pravdivou, byť často skrytou skutečnost.

Je mnoho definic architektury, od idealisticky klasických až k racionalisticky nejnovějším, od architektury jako nadčasového uměleckého projevu lidského ducha až k architektuře jako absolutnímu výsledku utilitárních funkcí.

Zvědečtění architektury, nejvýraznější to její dnešní aspekt, bylo a je nesčetněkrát osvětlováno. A přece všichni víme, že právě bezpočet architektonických děl podléhajících jinak všem materiálním zákonnostem architektonického díla, ztrácejících však reálný funkčně utilitární smysl, přešel v symboly politické, sociální a kulturní, ze zcela jiných životních zákonitostí se utvářejících. Symbolistická funkce architektonických útvarů není pojetelná do vlastního procesu a koncepce architekta, ale je to — a nikoliv vzácná — v historicky utvářeném vzhledu našeho životního prostředí velmi příznačná metamorfózní skutečnost.

Vědecká, humanisticky a kulturně orientovaná socialistická památková péče, vědoma si metamorfózního významu architektury v životním prostředí, v souvislosti se socialistickým přejímáním kulturního dědictví a socialistickou rekonstrukcí životního prostředí s ohledem na pravdivý, sociálně a reálně časoprostorový význam architektury dospívající někdy až do poloh symbolických, nemůže přesto být jen jakýmkoliv laskavým ohledem ke starému estetickému krásnu, smírnou obhajobou hodnot jako statických elementů, ale celospolečensky ideově tvůrčím udržováním i nový život podněcujících hodnot minulého vývoje, z jejichž rozporností formálních a obsahových vzechází tvůrčí síla nové životní metamorfózy, tj. cesta k vyšší sociální harmonii životního prostředí.

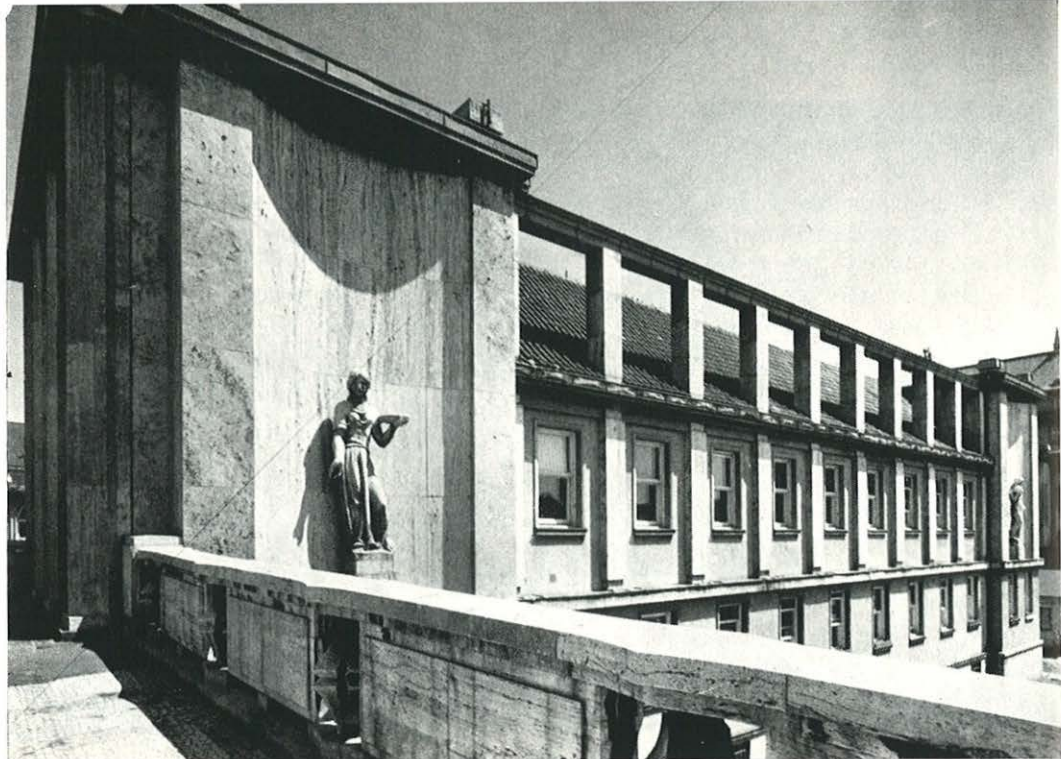
To je obzvlášť nutné uvědomit si při rozšíření památkové péče o díla moderní architektury. Toto rozšíření památkové péče bylo v reálných směrech předznačeno na celo-

Vila arch. Pavla Janáka na Babě, 1928, (reprodukce D. Uldrychová)

*Filmové ateliéry Čs. státního filmu na Barrandově — arch. Max Urban, 1931—1933
(snímek D. Uldrychová)*

*Ministerstvo práce a sociálních věcí — arch. Bohumil Hrypšman, 1924—1929,
plastiky Jaroslava Horejce (snímek Z. Helfert)*

Nový vstup do Karolina — arch. Jaroslav Frágner, dokončeno 1968 (snímek Z. Helfert)

státní konferenci, konané zásluhou Krajského střediska státní památkové péče v Brně v březnu r. 1970. Moderní architektura v údobí 1860—1960 a hlavně v první polovině dvacátého století ve svých tvůrčích a realizačních rozporech nesla v sobě oproti dřívějšímu také daleko více sociálně i politicky změnotvorných tendencí, daleko složitějších rozporů formy a obsahu, determinovaných sociálně také stále rozpornějšími politickými proudy.

Vystihnout pak komplexně, tj. celospolečensky pravdivou skutečnost a tím i hodnotu určitého architektonického jevu moderní architektury s ohledem na její roli v sociálním pokroku, znamená nikoliv jen kvantitativní rozšíření činnosti památkové ochrany, ale kvalitativní prohloubení kritického poznávání, podnětného v tom směru i pro současnou architektonickou tvorbu.

Takováto památková péče bude také neodmyslitelnou součástí nové výstavby socialistického životního prostředí, aktivní součástí socialistického plánování i perspektivy, bude podnětnou silou zodpovědného vědomí a tvůrčí vůle, schopnou vytušit a vystihnout v permanentní rekonstrukci životního prostředí ony elementy, které vedle své trvalejší i dočasné užitárnosti fungují i jako psychické pilíře humanistické klenby životního prostředí, klenby bránící lidský život, lidské bytí a v souhrnu všech světových životních prostředí — lze říci — i humanistický smysl naší planety.